

Chronica két példánya is magyar gótikus bőrkötésben van, s e kettő ugyanabban a – feltehetően – budai könyvkötő műhelyben készült. (Egyébként az ismert három magyar gótikus kötéscsoportból két csoport a *Chronica Hungarorum*hoz kötődik.)

A *Chronica* „kizárt” példányait is sorra veszi a szerző. A legtöbbször Hess kiadványát a 15 évvel későbbi Thuróczy *Chronicával* tévesztik össze, vagy éppen a Hess-*Chronica* kéziratot másolatával. Meg kell említeni, hogy a varasdi kapucinus kolostorban lévő, *Chronica*-t nemcsak Badalić ősnymotatvány-katalógusa veszi fel tévesen, és ennek alapján az IBP is, hanem sajnos mindkét világkatalógus, a GW internetes változata és az ISTC (The Incunabula Short Title Catalogue) is. Ezt velük korrigálni kell a közeljövőben. (Az MTA Könyvtára ősnymotatvány-katalógusa internetes és nyomtatott változata munkálatai során összeállt egy lista a GW és az ISTC javítanivalóiból.)

Borsa számba veszi, és egyenként cáfolja a *Chronica Hungarorumon* és a Basilius Magnus: *De legendis poetis* – Xenophón: *Apologia Socratis* című művön kívül Hessnek tulajdonított munkákat, vagyis hat további könyvet és egy plakátot. A *Chronica* napra pontos kolophonnal jelent meg. „Finita Bude Anno dni M.CCCC.LXXIII. // in vigilia penthecostes: per Andrea[m] Hess”. Pünkösdi vigiliája 1473-ban június 5-ére esett. A Basilius – Xenophon kötetben a Basilius mű, *De legendis poetis* végén van a csonka kolophon: „Sic finis libelli Basilii e[st] // per .A. .H. Bude” – A *Chronicának* két faksimile kiadása jelent meg: 1900-ban, Fraknói nagyszerű tanulmányával és a félezer éves jubileumra, 1973-ban Soltész Zoltánné utószavával, Horváth János fordításában. – Soltészné szerint a Basilius editio princeps, először Budán nyomtatták ki!

Már amikor sok évvel ezelőtt először olvastam Borsa Gedeon szellemes következtetését, miszerint Hessnek volt egy „első” ajánlása, és az Vitéz Jánosnak szólt, s az esztergomi érseké a meghatározó szerep Hess Budára hívásában és a nyomda alapításában, teljesen meg voltam győződve Borsa helyes feltevéséről. (Emlékezzünk, Hess a *Chronica* kéziratát is tőle kapta.)

Mintegy a koronát feltéve az egész könyvre, monográfiája utolsó előtti fejezete Vitéz Jánosról szól. Az 1471-es Mátyás elleni összeesküvés nem csak Vitézre, Janus Pannoniusra volt végzetes, hanem, azt hiszem, Hess András sorát, budai működését is szerencsétlenül megpecsételte. Ez a *Chronica* ajánlásából a sorok között (inter legens) olvasva, kiderül.

Kevés hibába botlottam; egyet meg kell említeni, mert értelemzavaró. A 46. lap 2. bekezdés 3. sorában a „legalsó” szó nyilvánvalóan a „legelső” szó elgépelése. Merthogy itt a betűöntvények magasságának méréséről, s ehhez a lap legelső sorának alapvonalától mért húsz sor, azaz 20 betűöntvény pontos magassága megméréséről van szó. Ezt fontos helyreigazítani. (Ez a hiba egy igazi nyomdai kisördög!)

Bő négy oldalnyi az idegen nyelvű összefoglaló (Zusammenfassung). A könyv végén egy Névmutató is segíti az olvasót. A képeket Farkas Gábor Farkas válogatta, a kötetet P. Vársárhelyi Judit és Perger Péter szerkesztette.

ROZSONDAI MARIANNE

Stephanus Käfer, Esther Kovács, Ave Tyrnavia! Opera impressa Tyrnaviae typis Academicis, Budapestini, Strigoni, Tyrnaviae, 2013, Esztergom Hittudományi Főiskola, OSZK, Nagyszombati Egyetem, Szent Adalbert Alapítvány. 287 p.

Egy könyv megjelenése mindig fontos esemény, akkor is az, ha akár kortárs módon, akár évtizedek távlatából sokféle értelmezése lehetséges már a kiadás tényének is, vagyis annak, hogy megjelent. Ez is a könyvtörténet része. Most a kortárs értékelést végezzük el, vállalva azt, hogy akár a szűkebb szakma oldaláról, akár a kulturális vagy a tudománypolitika részéről elhangozhat másfajta vélemény is.

A nagyszombati Egyetemi Nyomda története a jól ismertek közé tartozik. Bizony azért is, mert a kora újkori Magyar Királyság sokáig egyetlen egyetemének nyomdájaként a legjelentősebbek egyike volt. Teljesítménye, a kiadványok számát tekintve is, magyarországi viszonylatban figyelemre méltó. Az ország ka-

tolikus értelmiségének legjelentősebb – országon belüli – kiadási lehetőséget biztosító intézménye. A viszonylag kiterjedt figyelem, ami történetét övezte, szakmai szempontból indokolt tehát. Miután Nagyszombat a csehszlovák, majd a szlovák állam határán belülré került, az első, majd a második világháború után, a szlovákiai és a szlovák egyház-, könyv-, de általában a művelődéstörténeti szakma képviselői is komolyan foglalkoztak történetének fejezeteivel. Monográfiákat azonban csak a magyar kutatók írtak történetéről: Iványi Béla–Gárdonyi Albert, *A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története 1577–1927*, Budapest, KME ny, 1927; Käfer István, *Az Egyetemi nyomda négyszáz éve, 1577–1977*, Budapest, Magyar Helikon, 1977; Haiman György–Muszak Erzsébet–Borsa Geodeon, *A nagyszombati jezsuita kollégium és az egyetemi nyomda leltára, 1773* Budapest, Balassi Kiadó, 1997.

Ami vitathatatlan, hogy a Nagyszombati Egyetem, annak nyomdája, illetve az itt kiadott könyvek – mint minden szlovákiai intézmény, és az ottani, 1920-ig megjelent kiadvány – kulturális öröksége a magyaroknak, a szlovákoknak, az itt bármikor élt népeknek, Magyarországnak és Szlovákiának is. Botor dolog ostoba politikusok vakogását követni akkor, amikor számos szakmai kérdést – elsődlegesen a forrásfeltárást – senki nem tudja a másik nélkül elvégezni. A szakmai munka a legkevésbé sem érdekli a politikusi posztokat betöltő személyeket, de mindig voltak, vannak és lesznek pillanatok, amikor valamit nekik is fel kell mutatni. A szakmáknak az ilyen pillanatok lehetőséget adnak az elvégzett munka eredményeinek közvételére, egy-egy, akár komolyabb pénzügyi forrást igénylő kiadvány megjelentetésére. Ezeket a ritka időszakokat nem kihasználni szerencsétlen dolog. Jól kell azonban kihasználni, hiszen ki tudja, mikor kerül bármilyen szakmai teljesítmény újra a döntéshozók látókörébe.

A most ismertetett kötet ráadásul nem egyszerűen egyetlen pillanat kihasználása. Örvendetes, hogy évek óta több oldalról jó szemmel nézett dolog a pilisicsabai Pázmány Péter Katolikus Egyetem, és a Nagyszombati Egyetem (Trnavskej univerzity v Trnave) együttműkö-

dése. Az Országos Széchényi Könyvtár és az Esztergom–Budapesti Főegyházmegye ezt az együttműködést támogatta részint munkával, részint anyagi eszközökkel. A most kézben tartott könyv nem az első eredménye az együttműködésnek (lásd például: Johannes Amos Comenius, *Janua linguae latinae reserata aurea, Leutschoviae, 1643*, szerk. Varga Bernadett, a tanulmányt írta Käfer István, hasonmás kiad. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2009). Még akkor is fontos lenne a kétnyelvűség (szlovák és magyar), ha nem együttműködésben készült volna a munka. A közös kiadás azonban nehéz dolog, hiszen a kora újkori személyek neveinek, illetve a területen található települések gyakorlatában, Szlovákia államilag is túlérzékeny ezen a téren, és külön szabályozza a névhasználatot. A kérdés az, hogy a kölcsönös érzékenységek kikerülése milyen kompromisszumok árán valósult meg. Az egyik látható kompromisszum a latin nyelvre való visszatérés a korabeli nevek írásában. Ez szakmailag ráadásul korrekt megoldás, számos szerző esetében nehéz eldönteni egykori nemzeti hovatartozását. Nem is kell eldönteni, hiszen a korai újkorban élt emberek számára ez nem volt kérdés. Az én ízlésemnek megfelelő volt, ha a szakmai bevezetést (amelyet Alžbieta Holšovová írt) németül is olvasni lehetne, vagy *ad absurdum* angolul, ha már úgy fordult a világ, hogy még a közép-európai kutatók is angolul próbálnak egymással kommunikálni (hogy a német forrásokat hogyan olvassák el angolul, azt nehéz megítélni). A mostani nyomdai termék-katalógus nemzetközi használhatóságát mindenképpen segítette volna egy, akár angol nyelvű bevezetés. Közös örökségünk közös számbavétele, közös felmutatása (disszeminációja) ráadásul egy jelzés lett volna legalább az európai szakmai köröknek, hogy szakadjanak el kedvenc, párt-napilapjuktól (mely is a „szabad” sajtó terméke), amikor a közép-európai térség megítélésével próbálkoznak. A bevezető alapvetően tárgyyszerű, technikai jellegű, azzal a bájos túlzással, amellyel a szlovák szerző egyszerűen a „történelem” szájába adja, hogy ő, mármint „a történelem” Nagyszombatot „Kis

Róma”, vagy „Szlovák Róma” névvel illette. A korai újkorban biztosan nem volt az.

A kora újkori Magyar Királyságban, ma Szlovákiában található városban működött nyomda termékei részét képezik a magyar és a szlovák nemzeti bibliográfiának is. Jól is van ez így, legalább két nemzeti könyvtár munkatársai foglalkoznak a kiadványok bibliográfiai számbavételével. Meg is jelent mind a két nemzeti bibliográfia, igaz eltérő időpontokban. A magyar 1886-tól folyamatosan, a szlovák 1972-től, összegző bibliográfiaként 2008-ban, de egyik sem mondható teljesnek. Az egyháztörténeti kutatások mentén is kiváló bibliográfia keletkezett, a nagyszombati egyetem jelentőségét aláhúzó (Zellinger Alajos, *Pantheon Tynnavienne*, Tynnaviae, 1931). A mostani bibliográfia szándékai szerint az összes eddigi és azok pótlásairól szóló szakirodalom összesítését végezte el. A legsúlyosabb hiba azonban az, hogy nem vettek figyelembe két fontos közleményt, mindkettő Knapp Éva munkája. Ő, az *Egy XVII. századi népszerű imádságoskönyv: az Officium Rákócianum története* című írásában (Magyar Könyvszemle, 113(1997), 149–166) egy olyan kiadvány szerzői attribúciójával foglalkozott, amely Nagyszombatban 20 alkalommal jelent meg. A Borda Antikvárium kiadásában meg is jelent a mű teljes bibliográfiája (Knapp Éva, *Officium Rákócianum: az I. Rákóczi Ferencről elnevezett imádságoskönyv története és nyomtatott kiadásai*, Budapest, 2000). Sajnos ezt a mostani kötet összeállítói nem vették figyelembe, és – ahogy Borda Lajos egy hozzászólásában hangsúlyozta – öt kiadás is hiányzik a felsorolásból. Azt a most ismertetett kötet szerzői sem tudhatták, hogy rögvest előkerült további három ismeretlen nagyszombati nyomdatermék, amelyek leírását a Magyar Könyvszemle mostani számban Knapp Éva el is végezte (lásd a jelen MKsz. szám 281–287. oldalait). Bizonyos, hogy további, eddig ismeretlen kiadvánnyal is fogunk még találkozni.

A nyomda Budára történő átköltöztetése (1777) utáni kiadványairól ilyen teljességű bibliográfia még nem áll rendelkezésre (*Typographia Universitatis Hungaricae Budae 1777–1848*, Publ. par Péter Király, Budapest, Aka-

démiai Kiadó, 1983, pp. 479–499.: *Index librorum selectorum in Typographia Universitatis Hungaricae Budae 1777–1848 impressorum*), ugyanakkor a kiadói politika elemzése előbbre tart (Péter Király, *National Endeavours in Central and Eastern Europe as Reflected in the Publications of the University Press of Buda, 1777–1848*, Budapest, OKM, 1993). Bizonyára az a tény, hogy a mostani bibliográfia összeállítói nem készítettek hasonló mutatókat a kötethez, mint amelyeket Király Péter a saját kiadványaihoz (például a kiadványok nyelvi összetételének mutatója), egyfajta kompromisszum eredménye, esetlegesen egy ilyen mutató kimutatta volna, hogy a szlovák kiadványok csupán elszórtan voltak jelent a nyomdában, illetve az egyetemen. Ugyanakkor senkit sem bántott volna egy statisztikai elemző tanulmány arról, hogy egyes korszakokban hogyan, és miért változott a nyomda termelékenysége, vagy éppen arról, hogy a nyomda (és az egyetem) miként járult hozzá a vernakuláris kegyességi vagy éppen tudományos irodalom elterjedéséhez. Borda Lajos szóban külön felhívta a figyelmet arra, hogy az év nélkül megjelent kiadványokat a bibliográfia összeállítói évekhez sorolták, és a besorolások indoklása rejtve maradt. Magam jó megoldásnak tartottam volna ehhez egy külön táblázat közlését, amely jelzi, hogy ezeket a *sine anno* megjelenésű kiadványokat hova helyezték el időben.

A következő kutatási korszakban sokat segített volna egy olyan táblázat, amely mutatja azokat a bibliográfiai tételeket, amelyek nem autopszia alapján kerültek leírásra, vagyis nem ismert példányuk. Ezek szerepelnek Aloysius Zellinger idézet, 1931-ben megjelent munkájában, de az ott megjelölt könyvtárak vagy nem léteznek már vagy nem találják a kiadványokat.

Ismertetőm végén kiemelném, hogy a kötet szép kivitelű, Jana Sapáková munkáját dicséri. Jó minőségűek a fotók (Borda Lajos ötlete, hogy a ritkább kiadványokat kellett volna fotózni, ha a megjelenés előtt hangzik el, megfontolandó lett volna), a szedéstükör és a betűforma ízlésesen választott, a keretdísz megválasztása kifejezetten telitalálat.

MONOK ISTVÁN